

Mostert, Marco. *Oraliteit*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1998; 103 p., ill.; ISBN 90 5356 287 7; f 19,50.

In het laatste hoofdstuk, 'Oude en nieuwe onderzoeksvragen', geeft Marco Mostert zelf een bondige samenvatting van zijn boek: 'Hier hebben we geprobeerd om een schets te geven van de geschiedenis van de oraliteit binnen de westerse samenleving, waarbij we ons hebben geconcentreerd op de Middeleeuwen, de periode waarin de toenemende rol van het schrift die van de oraliteit begon te veranderen' (p. 100). In *Oraliteit* staan de Middeleeuwen inderdaad tamelijk prominent centraal, en wordt de lezer meegenomen van de vroege kersteningen met behulp van tolken en afbeeldingen tot aan de Reformatie, waar het drukwerk als katalysator van de Hervorming een rol van betekenis in heeft gespeeld. In de tussenliggende hoofdstukken besteedt Mostert op deskundige wijze aandacht aan de mondelinge en (vooral) schriftelijke overlevering onder de standen geestelijkheid, adel, boerenstand en stedelingen. Af en toe blikt Mostert terug op de klassieke oudheid of vooruit naar het moderne (computer)tijdperk. En hij wijdt een buitengewoon boeiende beschouwing aan het verschil in historische besef tussen ongeletterde en geletterde volkeren. De keuze voor de Middeleeuwen is, afgezien van het argument dat de auteur in deze periode gespecialiseerd is, zeker niet slecht, omdat dit bij uitstek het tijdvak is waarin oraliteit en schriftelijkheid in West-Europa voor het eerst een concurrentiestrijd met elkaar aangaan. Het boek van Mostert valt dan ook zeker in de aandacht van de mediëvisten aan te bevelen.

De titel *Oraliteit* belooft echter meer dan waargemaakt kan worden. Van een boek dat *Oraliteit* heet verwacht men dat het goeddeels over mondelinge overlevering gaat. Maar dat is niet zo. Het boek gaat voor een niet onaanzienlijk deel over het tegenovergestelde, namelijk 'alfabetisering' en 'verschriftelijking', en dit niet door de eeuwen heen, maar – zoals gezegd – vooral toegespitst op de Middeleeuwen. Dit boek had derhalve beter niet *Oraliteit* kunnen heten, maar had bij voorkeur als titel (of tenminste als ondertitel) moeten hebben: *Beschouwingen over verschriftelijking en oraliteit, in het bijzonder in de Middeleeuwen*.

In de inleiding verontschuldigt Mostert zich

ook voor de beperkingen die hij zich heeft moeten opleggen. Natuurlijk is het onderwerp erg breed en kan niet alles behandeld worden. Maar het is toch een beetje teleurstellend om in een boek met de titel *Oraliteit* in de inleiding te moeten lezen: 'Een ander boekje zou geschreven kunnen worden over het brede scala van niet-schriftelijke communicatievormen in de twintigste eeuw' (9). Een boek dat pretendeert 'om een aantal belangrijke onderzoeksresultaten van de studie naar de oraliteit samen te vatten' (9) kan toch niet om de twintigste eeuw heen? Dit is nota bene de enige eeuw waarin mondelinge communicatie uitvoerig is geregistreerd en geanalyseerd.

Uit de Middeleeuwen is nog geen hoorbare zucht overgeleverd, laat staan één mondelinge volzin. We weten niet eens of middeleeuwers in het dagelijkse taalgebruik wel eens 'uh' zeiden, of iets anders om de stilte tussen twee woordenreeksen op te vullen. En over het laten vallen van (bijvoorbeeld betekenisvolle) stiltes in het gewone spraakgebruik weten we ook al hoegenaamd niets. Over gesprekken of het daadwerkelijke vertellen van sprookjes, sagen, moppen, legenden, roddels en persoonlijke vertellingen in het dagelijks leven zijn we wat de Middeleeuwen betreft schraal geïnformeerd. Voor onderzoek naar oraliteit in de Middeleeuwen zijn we altijd aangewezen op *circumstantial evidence*: al wat we over mondelinge overlevering te weten kunnen komen, stamt uit de schriftelijke overlevering. Mostert is zich hier zeer wel van bewust, want op p. 41 zegt hij: 'Een groot probleem dat zich bij de bestudering van middeleeuwse overleveringen voordoet, is dat we van hun inhoud alleen in geschreven vorm kennis kunnen nemen.' Dat is meer dan een probleem, dat is bijna een paradox. Dit wordt onder meer duidelijk als Mostert de middeleeuwse preek behandelt (33). Veel preekmateriaal dat uit de Middeleeuwen is overgeleverd, is in beknopt Latijn. Zoals het daar opgetekend stond, was het in de praktijk volkomen onbruikbaar: het had namelijk geen enkele zin om dat Latijn aan het toehorende lekenvolk voor te lezen, want men kon daar geen woord van verstaan. De Latijnse plot moest door de prediker in gewone mensentaal worden vertaald en (meeslepend worden) verteld. Maar hoe dat precies in het dagelijkse leven gegaan is, daar weten we wat betreft de Middeleeuwen niets met zekerheid over. Het twintigste-eeuwse *performance*-onderzoek – om

maar eens iets te noemen – is voor de middeleeuwen niet herhaalbaar, domweg omdat de *performance* voor eeuwig en altijd verdwenen is.

De literatuurlijst van Mostert (102-103) is beknopt en bevat vooral mediëvistische studies. Dat in een boek over oraliteit belangrijke historische studies als *Von Mund zu Ohr* van Rudolf Schenda (Göttingen 1993) en *Let your words be few* van Richard Bauman (Cambridge 1983) ontbreken, geeft een indicatie over de inperking van het onderwerp. De conclusie moet derhalve luiden, dat het boek *Oraliteit* vooral van belang is voor mediëvisten. Volkskundigen komen wat betreft de verschriftelijking nog wel aan hun trekken, maar het boek gaat te weinig over oraliteit, terwijl de behandelde Middeleeuwen vanuit volkskundig perspectief niet de meest ideale periode vormen om uitspraken te doen over concrete uitingen van oraliteit. Over de rijke mondelinge overlevering van de moderne tijd bevat het boek te weinig, en vooral disparate informatie. *Theo Meder*

Wagenberg-ter Hoeven, Anke A., *Het Driekoningenfeest. De uitbeelding van een populair thema in de beeldende kunst van de zeventiende eeuw*. Amsterdam: P.J. Meertens-Instituut, 1997; xii + 241 p., 104 ill.; ISBN 90 7038 955 x; f 49,50.

Het boek hinkt op twee doelstellingen: enerzijds het samenstellen en beschrijven van een catalogus zoals kunsthistorici die plegen aan te leggen en anderzijds een oefening in historische volkskunde of antropologie. Het laatste element is niet zo geslaagd als het eerste.

Het Driekoningenfeest kan als schoolvoorbeeld gebruikt worden om te demonstreren hoe een studie volgens de regels van de kunst kan afgesloten worden en hoe een geïntendeerde lezer met veronderstelde geheugenproblemen of een gebrek aan synthesevermogen tegemoetgekomen kan worden. Er wordt onophoudelijk aangekondigd wat zal volgen en in herinnering gebracht wat voorafging: af en toe bijna in wanverhouding met wat er dan nog als informatieve tekst tussenin staat. De waarde van het werk schuilt in het samenbrengen van in de vroegmoderne Nederlanden gedrukte afbeeldingen en van schilderijen die (elementen uit) driekoningenvieringen afbeelden: het relatief lange vierde hoofdstuk (79-165). Bovendien wordt een belangrijk

kunsthistorisch strijdpunt in de verf gezet: dat uitbeeldingen van het driekoningenfeest op zeventiende-eeuwse schilderijen constructies zijn en geen fotografische weergave (voorzover foto's zelf geen constructies zouden zijn natuurlijk). Het zijn 'genreschilderijen' die, zoals Eddy de Jongh voorhoudt, kunnen benaderd worden als taferelen die de schijn kunnen wekken uit het dagelijks leven te zijn gegrepen, maar die in werkelijkheid in het atelier zijn gecomposeerd.

Het boek kan best omschreven worden als een oefening in *image matching*: een 'fragmentarisch beeld' van driekoningenfeesten dat uit volkskundige literatuur kon worden gedistilleerd, wordt geconfronteerd met (zoals net gemeld: geconstrueerde) beelden uit de zeventiende eeuw. Een overzichtsbild van de ontwikkeling van het beeldthema wordt dan nog eens in een 'tijdsbeeld' geplaatst (167). Abstract bekeken kunnen oudere stromingen in de volkskunde omschreven worden als pogingen om canonieke en zelfs moraliserende beelden te creëren: stillevens. Recentere studies pogingen die volkskundige beelden te duiden als genres, die refereren aan repertoires en moralistische bedoelingen van volkskundigen, van hun publiek én/of van de bestudeerde actoren zelf. Het idee van *matching* vindt men ook terug in de opmerking 'dat het niet eenvoudig is om een balans te bewerkstelligen omdat van de ene soort bron (de schilderijen) meer gegevens bekend zijn dan van de andere (teksten, objecten)' (177). Een interessante conclusie die de studie van Van Wagenberg-ter Hoeven wel heeft opgeleverd is dat de volkskundige auteurs zelf combinaties van elementen uit schilderijen en teksten gemaakt hebben, zodat de schotten tussen de 'beelden' niet waterdicht blijken. Hier blijkt duidelijk het verschil tussen zeventiende-eeuwse teksten en producten van volkskundigen uit de negentiende en twintigste eeuw (171-172) en komen we bij het punt waarin de studie naar mijn smaak tekortschiet: te weinig 'nieuwe' zeventiende-eeuwse teksten en te veel bekende volkskundige literatuur waarin cultuurhistorici en volkskundigen weinig nieuws zullen ontdekken. Met andere woorden: te weinig origineel historisch onderzoek in het algemeen en historisch-antropologisch onderzoek in het bijzonder.

De auteur laat allerlei kansen liggen om effectief enige duidende opmerkingen te maken die als vernieuwende historisch-antropologische bijdrage